

**NAJSTRUČ
— NEJŠIA
HISTÓRIA**

EURÓPY

**JOHN
HIRST**

HN

JOHN HIRST

NAJSTRUČNEJŠIA
HISTÓRIA

EURÓPY

ULTIMO PRESS

THE SHORTEST HISTORY OF EUROPE

Copyright © John Hirst 2012

Published by arrangement with Black Inc.

Slovak edition © 2023 by Ultimo Press

Z anglického originálu John Hirst – *The Shortest History of Europe*,
vydaného v roku 2022 vydavateľstvom The Experiment, LLC,
preložila Monika Mikušová.

V roku 2023 vydalo vydavateľstvo Ultimo Press, Bratislava.

www.ultimopress.eu

Translation © 2023 Mgr. Monika Mikušová

Redakčné úpravy: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Ultimo Grafix

Tlač: Finidr, s.r.o.

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy
nesmie byť reprodukováaná ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmkoľvek
prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8289-005-4

OBSAH

Úvod	VII
1. <i>Európa v klasickom období a stredoveku</i>	1
2. <i>Európa v období novoveku</i>	21
Medzihra: <i>Úžasný pocit</i>	41
3. <i>Invázie a dobývania</i>	48
4. <i>Formy vlády – 1. časť</i>	62
5. <i>Formy vlády – 2. časť</i>	77
6. <i>Cisári a pápeži</i>	96
7. <i>Jazyky</i>	112
8. <i>Obyčajní ľudia</i>	124
Medzihra: <i>Je Európa výnimočná?</i>	138
Deštruktívne sily	142
9. <i>Industrializácia a revolúcia</i>	145
10. <i>Dve svetové vojny</i>	163

Doslov (Filip Slaveski)	189
Zoznam máp a fotografických materiálov	199

ÚVOD

AK RADI PRESKAKUJETE NA KONIEC KNIHY, aby ste zistili, ako sa to skončí, táto kniha sa vám bude páčiť. Tu „koniec“ prichádza, len čo sa rozprávanie začne. Kniha preberá dejiny Európy šesťkrát, vždy z iného uhla pohľadu.

Tieto texty boli pôvodne prednášky určené na oboznámenie vysokoškolských študentov s dejinami Európy. Nezačal som od začiatku a neprešiel klasicky až ku koncu. Študentom som poskytol stručný prehľad a neskôr som sa vrátil s podrobnejšími informáciami.

Prvé dve prednášky načrtávajú celé európske dejiny. Ide skutočne o najstručnejšiu históriu. Ďalších šesť prednášok sa venuje konkrétnej téme. Cieľom je prehĺbiť porozumenie tým, že sa k téme vrátite, že ju preskúmate hlbšie.

Príbeh má svoj dejový oblúk: úvod, jadro a záver. Civilizácia nemá príbeh v tomto zmysle. Príbeh nás zaujme, ak si myslíme, že civilizácia musí mať vzostup a pád, bez ohľadu na to, ako sa to celé skončí. Mojm cieľom je zachytiť základné prvky európskej civilizácie a pozorovať, ako sa v priebehu času pretvárali; ukázať, ako nové veci preberajú svoju podobu zo starých; ako to staré pretrváva a vracia sa.

Historické knihy sa zaoberajú mnohými udalosťami a ľuďmi. To je jedna zo silných stránok histórie, ktorá nás približuje k životu. Čo to však všetko znamená? Čo sú skutočne dôležité veci?

To sú otázky, ktoré mám neustále na mysli. Mnohí ľudia a udalosti, ktoré sa dostanú do iných historických kníh, sa do tejto nedostanú.

Po klasickom období sa kniha zaoberá najmä západnou Európou. Nie všetky časti Európy sú pri vytváraní európskej civilizácie rovnako dôležité. Renesancia v Taliansku, reformácia v Nemecku, parlamentná forma vlády v Anglicku, revolučná demokracia vo Francúzsku: tieto udalosti majú väčší význam ako napríklad delenie Poľska.

Vo veľkej miere som sa opieral o prácu historických sociológov, najmä Michaela Manna a Patricie Crone. Profesorka Crone nie je odborníčkou na európske dejiny, jej špecializáciou je islam. Do malej knižky s názvom *Predindustriálne spoločnosti (Pre-Industrial Societies)* však zaradila jednu kapitolu *O zvláštnostiach Európy (The Oddity of Europe)*. Je to výnimočne dobrý sumár, kompletne dejiny na tridsiatich stranách, práca takmer taká stručná ako moje najstručnejšie dejiny. Poskytla mi koncepciu vytvárania a pretvárania európskeho príbehu, ako som ho uviedol vo svojich prvých dvoch prednáškach. Vďačím jej naozaj za veľa.

Na La Trobe University v Melbourne som mal niekoľko rokov to šťastie, že som mal za kolegu profesora Erica Jonesa, ktorý bol veľkým podporovateľom prístupu k dejinám zameraného na celkový obraz a o ktorého knihu *Európsky zázrak (The European Miracle)* som sa výrazne opieral.

Netvrdím, že táto kniha je originálna, okrem spôsobu jej spracovania. Prvýkrát som tieto prednášky ponúkol študentom v Austrálii, ktorí sa učili príliš veľa o austrálskych dejinách a vedeli príliš málo o civilizácii, ktorej sú súčasťou.

Toto vydanie obsahuje novú časť, ktorá sa podrobne zaoberá 19. a 20. storočím.

John Hirst

1. KAPITOLA

Európa v klasickom období a stredoveku

EURÓPSKA CIVILIZÁCIA JE JEDINEČNÁ, pretože je to jediná civilizácia, ktorá sa vnútila zvyšku sveta. Urobila to dobývaním a osídľovaním; svojou ekonomickou silou; silou svojich myšlienok; a pretože mala to, čo všetci ostatní chceli. Dnes každá krajina na svete využíva vedecké a technologické objavy, ktoré vzišli z Európy. Veda bola európskym vynálezom.

Na svojom začiatku sa európska civilizácia skladala z nasledujúcich troch prvkov:

1. kultúra starovekého Grécka a Ríma,
2. kresťanstvo, ktoré je zvláštnou odnožou židovského náboženstva – judaizmu,
3. kultúra germánskych bojovníkov, ktorí napadli Rímsku ríšu.

Európska civilizácia bola zmesou: význam tejto skutočnosti sa ukáže na ďalších stránkach.

* * *

AK HĽADÁME PÔVOD našej filozofie, umenia, literatúry, matematiky, vedy, medicíny a politického myslenia – vo všetkých

Staroveké grécke mestá a kolónie. Grécka civilizácia previtala v obchodných a poľnohospodárskych kolóniách okolo Stredozemného a Čierneho mora.

týchto intelektuálnych snažení sa musíme vrátiť do starovekého Grécka.

Vo svojich veľkých časoch nebolo Grécko jedným štátom – tvorilo ho množstvo malých štátov: mestských štátov, ako ich dnes nazývame. Existovalo jedno mesto s územím okolo neho; každý doň mohol počas dňa vojsť. Gréci chceli patriť do nejakého štátu, ako my patríme do nejakého klubu: bolo to spoločenstvo. Práve v týchto malých mestských štátoch vznikli prvé demokracie. Neboli to zastupiteľské demokracie; ľudia si nevolili poslanca do parlamentu. Všetci občania mužského pohlavia sa schádzali na jednom mieste, aby hovorili o verejných záležitostiach, hlasovali o zákonoch a politike.

Keď počet obyvateľov týchto gréckych mestských štátov rástol, posielali ľudí, aby zakladali kolónie v iných častiach Stredozemného mora. Grécke osídlenia boli na území dnešného Turecka, na pobreží severnej Afriky, dokonca až v Španielsku, južnom Francúzsku

Rozsah Rímskej ríše okolo 2. storočia nášho letopočtu

a južnom Taliansku. A práve tam – v Taliansku – sa Rimania, ktorí boli vtedy veľmi zaostalým národom, malým mestským štátom okolo Ríma, prvýkrát stretli s Grékmi a začali sa od nich učiť.

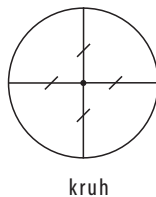
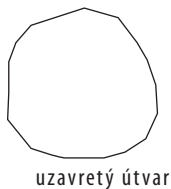
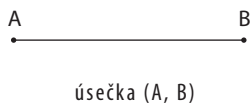
Časom Rimania vybudovali obrovskú ríšu, ktorá zahŕňala Grécko a všetky grécke kolónie. Na severe tvorili hranicu dve veľké rieky, Rýn a Dunaj, hoci niekedy boli prekročené. Na západe bol Atlantický oceán. Anglicko bolo súčasťou Rímskej ríše, ale Škótsko či Írsko nie. Na juhu boli púšte severnej Afriky. Na východe bola hranica najviac neistá, pretože tu boli súperiace ríše. Ríša obklopovala Stredozemné more; zahŕňala len časť dnešnej Európy a veľkú časť územia, ktoré Európou nie je: Turecko, Blízky východ, severná Afrika.

Rimania boli lepší bojovníci ako Gréci. Boli tiež šikovnejší v práve, ktoré využívali na riadenie svojej ríše. Boli zručnejší aj v technike, ktorá bola užitočná pre boj aj riadenie ríše. Vo všetkom ostatnom však uznali, že Gréci sú lepší, a otrocky ich kopírovali. Príslušník

rímskej elity ovládal gréčtinu aj latinčinu, jazyk Rimanov; poslal svojho syna do Atén na univerzitu alebo si najal gréckeho otroka, aby učil jeho deti doma. Takže keď hovoríme o tom, že Rímska ríša bola grécko-rímska, je to preto, lebo Rimania to tak chceli.

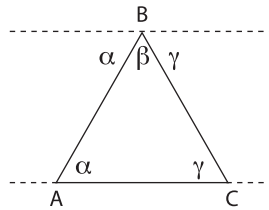
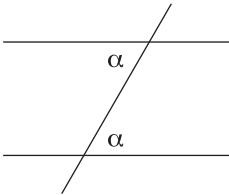
Geometria je najrýchlejší spôsob, ako ukázať, akí boli Gréci šikovní. Geometria, ktorá sa vyučuje v škole, pochádza z Grécka. Mnohí ju už zabudli, preto si zopakujme základy. Takto funguje geometria – výučba sa začína niekoľkými základnými definíciami a na nich sa následne stavia. Východiskom je bod, ktorý Gréci definovali ako bezrozmerný útvar. Samozrejme, že má nejaké rozmery, veď na stránke sa dá odmerať šírka bodu, ale geometria je akýsi vymyslený, čistý svet. Po druhé: čiara má dĺžku, ale nemá šírku. Po tretie: úsečka je definovaná ako najkratšia čiara spájajúca dva body. Z týchto troch definícií môžete vytvoriť definíciu kruhu: predovšetkým je to čiara tvoriaca uzavretý útvar. Ako však zadefinujete okrúhlosť? Ak sa nad tým zamyslíte, okrúhlosť sa definuje veľmi ťažko. Môžete povedať, že v rámci tohto útvaru existuje stred, z ktorého budú úsečky vedené k jeho hraniciam vždy rovnako dlhé.

•
bod

GEOMETRIA V AKCII

Rovnobežné priamky sa nestretávajú. Túto vlastnosť môžeme definovať tak, že priamka vedená cez ne vytvorí striedavé uhly, ktoré sú rovnaké. Ak by sa nerovnali, priamky by sa buď stretli, alebo by sa rozchádzali – neboli by rovnobežné. Na označenie uhla používame písmená gréckej abecedy – a na obrázku a označuje dva uhly, ktoré sú rovnaké. Používanie písmen gréckej abecedy na označenie v geometrii nám pripomína pôvod geometrie. Tu používame prvé tri písmená: alfa, beta a gama.

$$\alpha + \beta + \gamma = 180^\circ$$

Na základe tejto definície môžeme určiť súčet uhlov v trojuholníku. Trojuholník ABC umiestnime napravo do dvoch rovnobežiek: vedieť použiť to, čo je známe, aby sme vyriešili to, čo je neznáme, je trik geometrie. Uhol α v bode A má rovnakú veľkosť ako tento uhol v bode B, čo vieme na základe toho, že sú to striedavé uhly pri rovnobežkách. Podobne uhol γ v bode C má rovnakú veľkosť ako tento uhol v bode B. Vrchná rovnobežka v bode B sa teraz skladá z troch uhlov: $\alpha + \beta + \gamma$. Spolu tvoria priamku a vieme, že priamky zvierajú uhol 180 stupňov.

Takže $\alpha + \beta + \gamma = 180$ stupňov. A pomocou rovnobežiek sme zistili, že súčet vnútorných uhlov trojuholníka je tiež $\alpha + \beta + \gamma$. Takže súčet vnútorných uhlov trojuholníka je 180 stupňov.

Pomocou rovnobežiek sme dokázali niečo o trojuholníkoch.

Okrem kružníc existujú aj rovnobežné priamky, ktoré sa tiahnu donekonečna a nepretnú sa, ďalej trojuholníky v celej svojej rozmanitosti, štvorce, obdĺžniky a iné pravidelné útvary. Všetky tieto objekty tvorené čiarami sú definované, odhaľujú sa ich vlastnosti a skúmajú sa možnosti vyplývajúce z ich vzájomného pretínania sa a prekrývania sa. Všetko sa dokazuje na základe toho, čo bolo stanovené predtým. Napríklad pomocou vlastnosti rovnobežných priamok možno dokázať, že uhly trojuholníka majú súčet 180 stupňov (pozri tabuľku).

Geometria je jednoduchý, elegantný a logický systém, ktorý je navyše veľmi upokojujúci a krásny. Krásny? Gréci ho za taký považovali a to, že geometriu považovali za krásnu, je kľúčom ku gréckemu mysleniu. Gréci sa nevenovali geometrii len ako cvičeniu (ako my v škole), ani pre jej praktické využitie v geodézii alebo navigácii. Geometriu vnímali ako sprievodcu základnou podstatou vesmíru. Keď sa pozeráme okolo seba, udivuje nás rozmanitosť toho, čo vidíme: rôzne tvary, rôzne farby. Celý rad vecí sa deje súčasne – náhodne, chaoticky. Gréci verili, že to všetko má nejaké jednoduché vysvetlenie. Že za všetkou tou rozmanitosťou musí byť niečo jednoduché, pravidelné, logické, niečo, čo to všetko vysvetľuje. Niečo ako geometria.

Gréci nerobili vedu ako my, s hypotézami a testovaním pomocou experimentov. Domnievali sa, že ak si naštartujeme myseľ a budeme usilovne premýšľať, dostaneme správnu odpoveď. Postupovali teda systémom rozumných odhadov. Jeden grécky filozof tvrdil, že všetka hmota sa skladá z vody, čo naznačuje, ako zúfalo sa snažili získať jednoduchú odpoveď. Iný filozof vyhlásil, že všetka hmota sa skladá zo štyroch vecí: zeme, ohňa, vzduchu a vody. Ďalší filozof povedal, že všetka hmota sa v skutočnosti skladá z malých vecí, ktoré nazval atómami – a trafil sa! Urobil rozumný odhad, ku ktorému sme sa vrátili v 20. storočí.

Keď sa pred 400 rokmi, teda 2 000 rokov po Grékoch, začala rozvíjať veda, ako ju poznáme, začala búrať hlavné učenie gréckej vedy, ktorá však zostala autoritou. Nasledovala totiž grécke tušenie, že odpovede budú jednoduché, logické a matematické. Newton,

veľký vedec 17. storočia, aj Einstein, veľký vedec 20. storočia, tvrdili, že k správnej odpovedi sa priblížite len vtedy, ak bude vaša odpoveď jednoduchá. Obaja dokázali uviesť svoje odpovede v matematických rovniciach, ktoré opisovali zloženie a pohyb hmoty.

Gréci sa vo svojich odhadoch často veľmi mýlili. Ich základné tušenie, že odpovede budú jednoduché, matematické a logické, mohlo byť tiež nesprávne, ale ukázalo sa, že bolo správne. To je najväčšie dedičstvo, za ktoré európska civilizácia dodnes vďačí Grékom.

Môžeme vysvetliť, prečo boli Gréci takí múdri? Myslím si, že nie. Historici by mali byť schopní vedieť vysvetliť veci, ale keď narazia na niečo veľké – napríklad prečo v týchto malých mestských štátoch existovali také logické, pohotové a bystré mysle –, nemajú presvedčivé vysvetlenie. Jediné, čo môžu historici robiť, tak ako všetci ostatní, je čudovať sa.

Tu je ďalší zázrak. Dostávame sa k druhému prvku európskeho mixu. Židia začali veriť, že existuje len jeden Boh. Bol to veľmi nezvyčajný názor. Gréci a Rimania mali všeobecnejšie presvedčenie, že existuje mnoho bohov. Židia mali ešte nezvyčajnejšiu vieru, že tento jediný Boh sa o nich špeciálne stará, že sú Bohom vyvolenými ľuďmi. Výmenou za to museli dodržiavať Boží zákon. Základom zákona bolo Desatoro, ktoré dal židom Mojžiš, ktorý ich vyviedol zo zajatia v Egypte. Kresťania si zachovali Desatoro a až do nedávnych čias zostalo na Západe hlavným morálnym učeníom. Ľudia poznali prikázania podľa čísla. O niekom ste mohli povedať, že nikdy neporuší ôsme prikázanie, ale občas poruší siedme. Tu je desať prikázaní, ako sú zaznamenané v druhej knihe Mojžišovej, v 20. kapitole knihy Exodus.

Potom Boh hovoril všetky tieto slová: Ja som Pán, tvoj Boh, ktorý ťa vyviedol z egyptskej krajiny, z domu otroctva.

Nebudeš mať iných bohov okrem mňa!

Neurobíš si modlu a ani nijakú podobu toho, čo je hore na nebi, dolu na zemi alebo vo vode pod zemou!

*Nevezmeš meno Pána, svojho Boha, nadarmo! Lebo Pán ne-
nechá bez trestu toho, kto bude brať jeho meno nadarmo.*

*Spomni na deň pokoja, aby si ho zasvätil! Šesť dní budeš
pracovať a tvoriť všetky svoje diela, lebo za šesť dní Pán utvoril
nebo a zem, more a všetko, čo je v nich, v siedmy deň však od-
počíval. Preto ho Pán požehnal a zasvätil ho.*

*Cti svojho otca a svoju matku, aby si dlho žil na zemi, ktorú
ti dá Pán, tvoj Boh!*

Nezabiješ!

Nescudzoložíš!

Nepokradneš!

Nevyslovíš krivé svedectvo proti svojmu blížnemu!

*Nepožiadáš dom svojho blížneho, ani nepožiadáš manželku
svojho blížneho, ani jeho sluhu, ani jeho slúžku, ani vola, ani
osla, ani nič, čo je tvojho blížneho!*

Desatoro bolo len začiatkom morálneho zákona. Židia mali veľmi zložitý a podrobný systém práva týkajúci sa záležitostí, ktoré zákon zvyčajne rieši – zločinu, majetku, dedičstva, manželstva –, ale aj stravy, čistoty, vedenia domácnosti a spôsobu obetovania Bohu v chráme.

Hoci židia verili, že sú vyvoleným národom, nemali to ľahké. Často boli ponižovaní, dobývaní a odvádzaní do vyhnanstva, ale nepochybovali o tom, že Boh existuje a že mu na nich záleží. Ak ich postihla katastrofa, usúdili, že nedodrжали zákon, urazili Boha. V židovskom náboženstve, podobne ako v kresťanstve, sú teda religiozita a morálka úzko prepojené, čo nie je prípad všetkých náboženstiev. Rimania a Gréci mali bohov, ktorí sa správali nemorálne, mali aféry a sprisahania proti sebe. V rímskom náboženstve mohli bohovia trestať, ale zvyčajne nie za nejaké morálne previnenie. Mohlo ísť o to, že ste neponúkli bohu obeť správne alebo dostatočne často.

Ježiš, zakladateľ kresťanstva, bol žid a všetci jeho prví nasledovníci boli židia. Keď Ježiš učil, židia opäť nemali pod kontrolou svoju krajinu; Palestína bola vzdialenou provinciou Rímskej ríše. Niektorí Ježišovi nasledovníci od neho očakávali, že povedie povstanie proti

Rímu. Jeho protivníci sa ho pokúšali naviesť, aby v tomto zmysle vydal vyhlásenie. Pýtali sa ho: „Mali by sme platiť dane Rímu?“ Odpovedal: „Podajte mi mincu. Čí obraz je na nej?“ „Cisárov,“ odvetili. Ježiš riekol: „Dávajte cisárovi, čo je cisárovo, a Bohu, čo je Božie.“

Ježiš veľmi dobre poznal židovský zákon a učenie – vzišlo z nich jeho vlastné učenie. Súčasťou jeho učenia bolo zhrnutie podstaty zákona. Napríklad: *Miluj Pána, svojho Boha, celým svojím srdcom, celou svojou dušou, celou svojou myslou a miluj svojho blížneho ako seba samého.*

Nie je jasné, či Ježiš tvrdil, že by sme mali vziať do úvahy len toto zhrnutie a zabudnúť na všetky detaily. Alebo či chcel povedať, že detaily sú dôležité – o čistote, obetovaní a všetkom ostatnom –, ale zhrnutie je návodom na tie najdôležitejšie veci. Vedci sa sporia o to, do akej miery Ježiš zostával v rámci judaizmu alebo sa z neho vymykal. Jedno je však jasné: rozšíril staré morálne učenie, ktoré sa zdá byť ťažko realizovateľné. Stačí si uvedomiť, čo povedal o milovaní svojich nepriateľov v Kázni na vrchu, ako je to zaznamenané v 5. kapitole Matúšovho evanjelia:

Počuli ste, že bolo povedané: Milovať budeš svojho blížneho a nenávidieť svojho nepriateľa. Ale ja vám hovorím: Milujte svojich nepriateľov a modlite sa za tých, čo vás prenasledujú, aby ste boli synmi svojho Otca, ktorý je na nebesiach. Veď on dáva slnku vychádzať nad zlých i dobrých a posiela dážď na spravodlivých i nespravodlivých. Lebo ak milujete tých, ktorí vás milujú, akú odmenu môžete čakať? Vari to nerobia aj vyberači daní? A ak pozdravujete iba svojich bratov, čo zvláštne robíte? Nerobia to aj pohania? Vy teda buďte dokonalí, ako je dokonalý váš nebeský Otec.

Pri tejto príležitosti Ježiš premieňal židovský zákon na systém univerzálnej lásky.

Ježiš bol v tomto čase len jedným z mnohých učiteľov a prorokov. Vzbudzovali podozrenie vodcov židovskej viery a v Ježišovom prípade židovskí vodcovia spolupracovali s Rimanmi, aby Ježiša

popravili. Ježiš sa však od týchto ostatných učiteľov líšil tým, že po smrti opäť ožil – alebo aspoň tak verili jeho stúpenci. Nebol teda len učiteľom, prorokom a dobrým človekom, v čo pravdepodobne verí mnoho ľudí, ktorí dnes chodia do kostola. Jeho nasledovníci verili, že bol Božím synom, a keď bol ukrižovaný, stalo sa niečo kozmicky významné. Boh sa obetoval, aby zachránil ľudstvo pred zatratením, ktoré bolo dôsledkom prvotného hriechu človeka. Ten priniesol na svet zlo. Ak by ste uverili v Krista, mohli by ste sa zachrániť a po smrti by ste neboli odsúdení na pekelný oheň, ale boli by ste navždy s Bohom v nebi.

Bolo toto náboženstvo určené len pre židov, alebo pre všetkých? Ježišovi nasledovníci sa po jeho smrti v tejto otázke rozchádzali. Tradicionalisti tvrdili, že kresťanom sa môžete stať len vtedy, ak sa najprv stanete židom a budete dodržiavať všetky prísne pravidlá, ktoré boli pre židov stanovené v Starom zákone. To by zahŕňalo aj obriezku, ktorá je pre dospelých mužov pomerne bolestivým zákrokom. Ak by sa išlo touto cestou, kresťanstvo by zostalo veľmi malou frakciou židovskej viery a pravdepodobne by zaniklo alebo by určite nemalo veľký význam. Zvítazila druhá strana, ktorá tvrdila, že toto je úplne nové náboženstvo. Nemusíte sa najprv stať židom; obmedzenia zákona nie sú podstatné – Kristus nás od toho všetkého oslobodil. Jeho učenie o láske prevyšuje všetko, čo mohol zákon ponúknuť. To je názor Pavla, veľkého misionára ranej cirkvi a podľa niektorých aj zakladateľa kresťanstva, pretože keď Ježiš zomrel, táto viera bola len židovskou záležitosťou. Ježiš bol žid, jeho nasledovníci boli židia, z ktorých niektorí nimi chceli aj ostať. Bol to Pavol, ktorý najjasnejšie povedal, že toto je náboženstvo pre všetkých, a tak sa od tej chvíle kresťanstvo stalo, aspoň potenciálne, svetovým náboženstvom. V priebehu 300 rokov sa rozšírilo po celej Rímskej ríši.

Treťou skupinou v tejto zmesi sú germánski bojovníci, ktorí napadli Rímsku ríšu. Žili na severných hraniciach a okolo roku 400 ju zaplavili. Do roku 476 n. l. zničili ríšu na západe. Práve tu, vo Francúzsku, v Španielsku a Taliansku, sa prvýkrát vytvorila zmes európskej civilizácie.

Germáni boli negramotní a nezanechali žiadne písomné záznamy, takže z obdobia pred ich vpádom máme o nich len veľmi málo informácií. Najlepší záznam – pravdepodobne nie z prvej ruky – je od rímskeho historika Tacita z 1. storočia nášho letopočtu. Opisuje náčelníkov a bojovníkov, ktorí spolu žili a bojovali a ktorí žili pre boj:

Na bojovom poli je hanbou, ak náčelníka prekonajú v odvahe jeho bojovníci, aj ak sa bojovníci nevyrovňajú odvahou svojmu náčelníkovi. Pre bojovníkov je tiež veľkou potupou a celoživotnou hanbou prežiť vodcu a vrátiť sa domov bez neho. Brániť ho a chrániť, pripísať na jeho účet vlastné hrdinské činy – to je to, čo sa v skutočnosti myslí pod pojmom vernosť. Náčelníci bojujú za víťazstvo, bojovníci za svojho náčelníka. Mnohí šľachetní mladíci – ak krajina, v ktorej sa narodili, dlho stagnuje v miery – zámerne vyhľadávajú iné kmene vo vojne. Germáni nemajú radi mier. Sláva sa ľahšie získava v nebezpečenstve a veľké množstvo bojovníkov si nemožno udržať inak ako cez násilie a vojnu. Bojovníci od svojich náčelníkov stále niečo žiadajú: daj mi toho bojového koňa alebo daj mi ten krvou poškvrnený víťazný oštep. Čo sa týka jedla, s výdatnou, domácou stravou sa počíta tak isto ako s platom. Takáto štedrosť je samozrejماً v čase vojny a drancovania. Ťažšie presvedčíte Germána, aby obrábal pôdu a trpezlivo čakal na jej ročnú úrodu, ako aby vyzval nepriateľa a vyslúžil si odmenu v podobe rán. Je totiž presvedčený, že je bezduché a prízemné získať vlastným potom to, čo si môže vydoberať vlastnou krvou.

To sú ľudia, ktorí o 300 rokov neskôr ovládli Rímsku ríšu.

Práve sme preskúmali tri prvky. Zhrňme si ich. Gréci zastávali názor, že svet je *jednoduchý a zakladá sa na logike a matematike*. Kresťanský pohľad bol taký, že *svet je zlý a zachrániť ho môže len Kristus*. Názor germánskych bojovníkov bol, že *boj je zábava*. Práve táto zvláštna ideová zmes sa pretavila do európskej civilizácie.

*Svet je jednoduchý
a zakladá sa na logike
a matematike*

*Svet je zlý, zachrániť
ho môže len Kristus*

Boj je zábava

Ako sa tieto tri prvky spojili? Najskôr sa zamyslite nad prepojením kresťanstva s grécko-rímskym svetom. Rímske autority sa z času na čas pokúšali kresťanstvo vykoreniť. Zabavovali sväté knihy, konfiškovali cirkevný majetok, zatýkali a mučili kresťanov, popravovali tých, ktorí odmietali zaprieť Krista.

Rimania boli zvyčajne veľmi tolerantní. Vládli ríši, ktorá sa skladala z rôznych rás a náboženstiev; ak ste zachovávali pokoj, Rimania boli pripravení nechať vás ísť vlastnou cestou. Mohli ste si vládnuť sami. Mohli ste praktizovať svoje vlastné náboženstvo s jednou výnimkou: museli ste priniesť obeť cisárovi. Rimania verili, že cisár je niečo ako boh. Stačila drobná obeť. Pred portrétom alebo sochou cisára sa mihotal plameň. Mali ste vziať štipku soli a vhodiť ju do plameňa. Plameň vzbĺkol. To stačilo. Bolo to ako salutovanie vlajke alebo spievanie štátnej hymny. Kresťania to nerobili, lebo podobne ako židia tvrdili, že musia uctievať len jedného Boha, takže k cisárovi sa v žiadnom prípade nebudú správať ako k Bohu. Rimania zvyčajne vynímali židov zo vzdávania úcty cisárovi. Považovali ich za čudáckych a nestálych, ale rozpoznatelných, za staroveký národ so svojím chrámom a svojím Bohom, ktorý obýva určitú časť krajiny. Naproti tomu kresťania vyznávali nové náboženstvo a kresťanom mohol byť ktokoľvek a kdekoľvek. Rimania ich považovali za rozvrátnikov, ktorých treba odstrániť. Mohlo sa im to podariť, keby dôsledne pokračovali v prenasledovaní.

Potom sa stal zázrak. Cisár Konštantín sa v roku 313 n. l. stal kresťanom alebo aspoň oficiálne podporil kresťanskú cirkev. Myslel si, že ich Boh by sa oňho a o ríšu mohol postarať lepšie ako

ktorýkoľvek iný. Keď kresťanstvo ešte ani zďaleka nebolo väčšinou vierou, vládca štátu ho prijal. Dával cirkvám peniaze a podporoval vládu biskupov. O päťdesiat rokov neskôr iný kresťanský cisár zakázal všetky ostatné náboženstvá. Štyristo rokov po tom, čo Ježiš učil v nepokojnej a vzdialenej provincii Rímskej ríše, sa kresťanstvo stalo oficiálnym a jediným náboženstvom ríše. Biskupi a kňazi teraz chodili po mestách a vyrážali aj na vidiek, aby ničili pohanské chrámy. Toto je prvé spojenie medzi týmito tromi prvkami: *Rímska ríša sa stáva kresťanskou.*

Konštantín (272 – 337),
rímsky cisár, ktorý
oficiálne podporil
kresťanstvo v roku 313 n. l.

V tomto štádiu sa už cirkev veľmi líšila od toho, čím bola vo svojich začiatkoch. Spočiatku sa skupiny kresťanov stretávali v súkromných domoch. Teraz, o tri alebo štyri storočia neskôr, existovala úplná hierarchia platených úradníkov: kňazov, biskupov a arcibiskupov. Jednému z biskupov – rímskemu – sa podarilo stať sa pápežom a riadiť cirkev. Cirkev mala vlastný právny systém, vlastné súdy a väznice na presadzovanie svojho práva. Cirkev riadila aj celkom dôležité záležitosti, ako napríklad manželstvo a dedičstvo, nielen cirkevné záležitosti. Viedla a presadzovala vlastný daňový systém, pretože každý bol povinný platiť peniaze na jej podporu.

Keď Rímska ríša zanikla, cirkev prežila – bola ako samostatná vláda. Pápež bol paralelnou postavou rímskeho cisára a riadil hierarchiu úradníkov pod sebou. Tu vidíme druhé spojenie pri vytváraní mixu: *cirkev sa stáva rímskou.*

Po rozpade Rímskej ríše cirkev zachovávala učenie Grécka a Ríma (čo už začala robiť predtým). Je to zaujímavé, pretože všetci spisovatelia, filozofi a vedci starovekého Grécka a Ríma boli pohania, nie kresťania. Prečo by sa kresťanská cirkev zaoberala takými-toto ľuďmi? V kresťanskej cirkvi bola jedna skupina, ktorá tvrdila, že by sa nimi zaoberať nemali, že ich spisy sú falošné a jediná pravda je v Kristovi. „Čo majú Atény spoločné s Jeruzalemom?“ pýtal sa Tertulián. Tento názor však neprevážil.

Kresťania si nevytvorili vlastný systém vzdelávania, takže keď kresťanstvo začalo usporadúvať a systematizovať svoju vieru, opieralo sa o vzdelaných ľudí, ktorí boli „nasiaknutí“ grécko-rímskou tradíciou. Na vysvetlenie a obhajobu kresťanstva používali grécku filozofiu a grécku logiku. Títo kresťanskí vzdelanci považovali veľkých gréckych a rímskych filozofov a moralistov za ľudí, ktorí obsiahli časť pravdy, hoci kresťanstvo bolo, samozrejme, úplnou pravdou. Gréckych filozofov však mohli použiť ako sprievodcov pravdou a na argumentáciu o pravde. Takže hoci boli pohania, cirkev ich spisy zachovala a používala. Toto je tretie spojenie: *cirkev zachováva grécke a rímske učenie*.

Keď Germáni vtrhli do Rímskej ríše, nemali v úmysle ju zničiť. Prichádzali s cieľom plieniť, získať najlepšie pozemky, usadiť sa a užívať si dobré veci života. S radosťou uznávali vládu cisára. Problémom však bolo, že po roku 400 prišlo toľko Germánov a zabrali toľko pôdy, že cisárovi nezostalo nič, čo by mohol spravovať. Rímska ríša v podstate zanikla, pretože už nebolo čomu vládnuť.

Germánski bojovníci zasa zistili, že musia riadiť spoločnosti, ktoré napadli, čo v skutočnosti nečakali, a museli to robiť vo veľmi ťažkých podmienkach. Sami boli negramotní a v chaose, ktorý spôsobili, sa zrútila zvyšná rímska správa; obchod a mestá sa zmenšili. Bojovní náčelníci sa ustanovili za kráľov a vytvorili malé kráľovstvá. Bojovali medzi sebou, kráľovstvá rýchlo vznikali a zanikali. Trvalo mnoho storočí, kým sa objavili obrysy moderných štátov západnej Európy: Francúzsko, Španielsko, Anglicko.

Vlády boli za týchto okolností mimoriadne slabé. Boli také slabé, že neboli schopné ani vyberať dane. (Nám sa to zdá ako protirečenie

– predstavte si vládu, ktorá nevyberá dane!) Namiesto náčelníka sa teraz germánsky bojovník premenil na kráľa a pridelil pôdu svojim druhom, ktorí sa menili na šľachtu, pod podmienkou, že keď bude kráľ potrebovať vojsko, šľachta mu ho poskytne. Poslali by istý počet vojakov. Šľachtici však začali s pôdou zaobchádzať ako s vlastnou a mali vlastný názor na to, koľko vojakov pošlú, akej kvality a na aký účel.

Dnes hlavy štátov kontrolujú čestnú stráž. Kráčajú pozdĺž radov, zdá sa, že pozorne skúmajú vojakov a sem-tam prehodia jedno alebo dve slová. Je to pozostatok praxe raného stredoveku, keď kráľ skutočne kontroloval vyslaných vojakov a hovoril si: akých slabochov poslali tentoraz?

Králi dlho bojovali o získanie väčšej moci: aby mohli vládnuť bez toho, aby boli v rukách šľachty; aby nastolili vlastný daňový systém; aby mali armádu, ktorú by mali plne pod kontrolou; aby získali vlastný byrokratický aparát. Keďže však začínali z takej slabej pozície, niektoré veci nikdy nedokázali zmeniť. Súkromné vlastníctvo sa stalo nedotknuteľným; šľachtici zmenili pôdu držanú na základe uvedených podmienok na súkromné vlastníctvo. To vždy vlády obmedzovalo, takže hoci moc európskych kráľov rástla, nikdy sa nestali takými ako orientálni despotovia, ktorí vlastnili všetko vo svojej ríši. Ak despota potreboval nejaké prostriedky, jednoducho sa zmocnil niekoho majetku alebo poslal svoje vojsko na bazár, aby zhabalo hromadu tovaru. Európske vlády, aj keď sa nazývali „absolutistické“, nikdy nemohli takto konať. *Nie všetko patrí kráľovi* – to bol základ európskeho myslenia o vláde. Od práva na súkromné vlastníctvo sa odvíja pojem individuálnych práv, ktorý je ústrednou súčasťou západnej tradície. Predstava, že vláda musí byť obmedzená, vznikla preto, lebo na začiatku bola vláda v skutočnosti mimoriadne obmedzená.

Toto obmedzenie vlády bolo dôležité aj pre hospodársky rozvoj. Bezpečnosť, ktorej sa tešili obchodníci, bola dôležitým dôvodom, prečo sa práve v Európe rozbehol hospodársky rast spôsobom, ktorý nemal obdobu nikde inde.

Na základe toho, čo o týchto bojovníkoch a ich postoji vieme, by sme sa nemali čudovať, že sa krátko po vpáde do ríše stali kresťanmi. Cirkev bola jedinou inštitúciou, ktorá prežila rozpad Rímskej ríše. Často to bol práve biskup, kto sa vydal na rokovania s bojovou skupinou, keď prišla odhodlane plieniť. Bol to biskup, kto povedal: „Môžete si vziať pôdu na tejto strane rieky, ale zvyšok nám, prosím, nechajte.“ Možno ukázal na palác bývalého rímskeho miestodržiteľa, ktorý si náčelník nepochybne nárokoval pre seba, a navrhol, že ho tam čoskoro navštívi, aby mu pomohol pri správe tohto miesta. Pomerne rýchlo sa biskupom podarilo presvedčiť bojovníkov, že ak prijmú kresťanského Boha, zabijú viac nepriateľov. Boli to dobyvatelia zvláštneho druhu: prijali náboženstvo ľudí, ktorých si podmanili. Cirkev dala týmto novým vládcom, kráľom a šľachticom jasne najavo, že jednou z ich povinností je podporovať kresťanskú vieru. Toto je naše posledné spojenie: *Germánski bojovníci podporujú kresťanstvo.*

Ak zhrnieme všetky spojenia,

RÍMSKA RÍŠA *sa stáva* KREŠŤANSKOU

KREŠŤANSKÁ CIRKEV *sa stáva* RÍMSKOU

CIRKEV *zachováva* GRÉCKE A RÍMSKE UČENIE

GERMÁNSKI BOJOVNÍCI *sa stávajú* KREŠŤANMI

prídeme k tomuto záveru:

podporujú

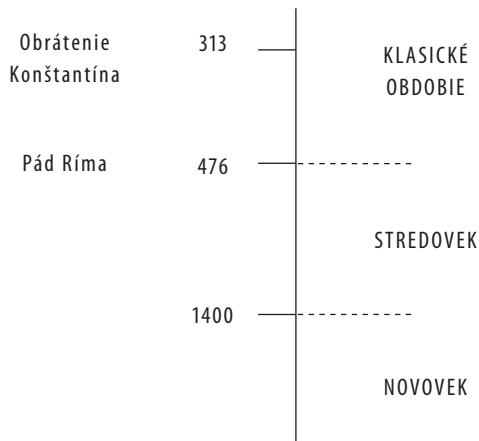

ktorá zachováva

Je to veľmi zvláštny mix, však? Nie sú to prirodzení spojenci. Je to nestabilná zmes. Nakoniec sa rozpadne, ale držala pohromade asi tisíc rokov – približne od roku 476 n. l., keď padla Rímska ríša, do roku 1400. Toto obdobie historici nazývajú stredovek alebo obdobie stredoveku. Historici, ktorí majú na vec širší pohľad, považujú rok 1400 za začiatok novoveku. Takto sa rozlišujú tri obdobia európskych dejín: starovek alebo klasické obdobie, stredovek a novovek.

Počas celého stredoveku sa táto zvláštna trojica drží pohromade, ale jej prvky sa menia. Vezmime si kresťanstvo. Nech už to bolo náboženstvo zamerané na čokoľvek, nebolo zamerané na vojnu. Ježiš povedal: „Milujte svojich nepriateľov.“ Prví kresťania odmietali vojenskú službu, čo bol jeden z dôvodov, prečo ich Rimania podozrievali. Teraz však kresťania spolupracujú s germánskymi bojovníkmi. Toto náboženstvo, ktoré hlása „nastav aj druhé líce“, podporujú „železní muži“. Čo je to za rozpor? Nie je až taký veľký, ako sa zdá, pretože keď kresťanstvo prijal Konštantín a stalo sa oficiálnym štátnym náboženstvom, muselo zmeniť svoj pohľad na násilie. Vlády musia bojovať, a ak cirkev chcela získať podporu vlád, musela súhlasiť s tým, že vlády môžu niekedy bojovať oprávnene.

Keď sa však cirkev spojila s týmito bojovníkmi, neprijala úplne ich hodnoty. V priebehu storočí sa bojovník zmenil na rytiera. Rytier miloval boj, bol hrdý na svoju schopnosť bojovať, ale bojoval za dobré veci. Cirkev ho povzbudzovala, aby bojoval proti nekresťanom – to bola skutočne veľmi dobrá vec. Cirkev podporovala križiacke výpravy do Svätej zeme, ktorá padla do rúk moslimov. Ak ste tam išli bojovať, ponúkali vám zvláštne odpustky.

Franský kráľ Karol Veľký pripína meč Rolandovi, ktorý podľa legendy zahynul v boji proti moslimom v Španielsku.

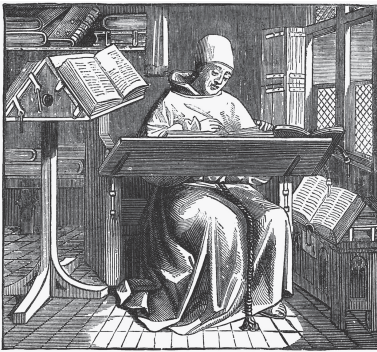
Rytier chránil aj slabých, najmä vysokopostavené ženy. Takže s týmto novým morálnym podtónom svojho boja sa muž stal rytierom v rámci akéhosi náboženského obradu. Jeho meč sa položil na oltár v kresťanskom kostole a potom sa pripol rytierovi, ktorý s ním následne odišiel a konal dobro.

Tento postoj ochrany a uctievania dám v európskej kultúre pretrvával. Po zániku rytierov sa stal postojom „gentlemana“, potomka kresťanského rytiera. Gentleman prejavoval úctu k ženám tým, že sa postavil, keď žena vstúpila do miestnosti, odmietol sedieť, keď žena stála, a dotkol sa okraja klobúka, keď prechádzala okolo. Toto ma učili v škole a ťažko sa mi na to zabúda. V tomto som živou relikviou stredoveku.

Feministky v nedávnej minulosti bojovali proti tomuto rešpektu. Nechceli byť uctievané na piedestáli, chceli byť rovnocenné. Vo svojej kampani za rovnoprávnosť mali výhodu „výšky“; lepšie začať na piedestáli ako ušliapané. Práve preto, že ženy mali v európskej

kultúre tento stupeň úcty, bol feminizmus pomerne ľahko prijatý. V iných kultúrach je to inak.

Pozrime sa na ďalší prvok napätia v tejto zmesi: kresťanská cirkev zachováva grécke a rímske učenie. Išlo o aktívny proces uchovávanania; nebolo to tak, že by cirkev len uložila múdre knihy na poličku a nechala ich tam. Zachovali sa – a my ich teraz môžeme čítať – len preto, že ich cirkev počas stredoveku kopírovala. Neexistovala tlač, knihy práchniveli a zanikali. Boli to mnísi v kláštoroch, ktorí zachovali mnoho pokladov Grécka a Ríma. Často dokonca ani nevedeli, čo kopírujú, a preto sa v knihách vyskytlo toľko chýb.

Kresťanská cirkev uchovávala grécke a rímske učenie a využívala ho na podporu vlastnej doktríny.

Ak sa táto literatúra číta samostatne, predstavuje filozofiu, systém hodnôt, postoj k životu, ktorý nie je kresťanský, ale pohanský. Cirkev si však v stredoveku dokázala udržať takú kontrolu nad intelektuálnym životom, že sa na túto literatúru nikto nikdy nepozeral oddelene. Namiesto toho si cirkev vypožičala, čo chcela, prevzaté myšlienky preskupila, spojila ich s úryvkami z Biblie, a tak vytvorila kresťanskú teológiu, teda opis Boha a Božieho sveta a jeho plánu spásy. Grécka filozofia, grécke učenie a grécka logika boli teda použité na podporu kresťanstva. Nové objavy starovekých textov učencom neprekážali; nové objavy včlenili do novej verzie svojej teológie.

Zhrňme si, ako táto zmes fungovala v stredoveku. Máme tu *bojovníkov, ktorí sa stali kresťanskými rytiermi*, máme tu *grécke a rímske*

učenie podporujúce kresťanstvo. Cirkvi sa uprostred tohto zvláštneho spojenectva darí držať to celé pohromade. Učenie je kresťanské, rytieri sú kresťania, svet tvorí *kresťanstvo*, Kristova ríša.

Po roku 1400 sa toto zvláštne spojenectvo začína rozpadávať a začína sa to, čo historici nazývajú obdobím novoveku.

Doslov

FILIP SLAVESKI, PHD.

OSUD EURÓPY LEŽÍ NA VÝCHODE

JOHAN HIRST ukončil svoju knihu optimisticky. V roku 2004 sa Európska únia (EÚ) rozšírila o niekoľko východoeurópskych krajín, ktoré boli predtým za železnou oponou, čo znamenalo „víťazstvo“ európskej jednoty po príšernom 20. storočí rozdelenia. Táto nová zjednotená Európa sa podľa EÚ zaviazala k „univerzálnym hodnotám nedotknuteľných a neodňateľných práv ľudskej osoby“, a hoci Európania zostanú „hrdí na svoje národné identity“, prekonajú nacionalizmus a rozrastú sa do stále zomknutejšej únie smerom k „pokroku a prosperite“. Hirst však pripomenul, že frázy EÚ o „jednote“ vznikli ako dôsledok patovej situácie medzi členskými štátmi v otázke uznania kresťanstva ako základnej európskej hodnoty v preambule (neprijatej) ústavy EÚ z roku 2004. Patová situácia v tejto konkrétnej otázke narážala na hlbšie rozpory v európskych dejinách, týkajúce sa identity a národnej suverenity, ktoré budú v nasledujúcich dvoch desaťročiach formovať existenčné krízy EÚ, ba celého kontinentu, najmä medzi jeho „východnou“ a „západnou“ časťou. Identita a národná suverenita v skutočnosti formovali krízu eurozóny od roku 2009 do polovice druhého desaťročia 21. storočia, nasledujúcu utečeneckú krízu v roku 2015, brexit v roku 2016 a reakciu EÚ na ruskú vojnu na Ukrajine od roku 2014. Hirstova kniha je tak relevantná a zasväcujúca aj pre pochopenie kľúčového príbehu európskych dejín.

Hirst mal tiež pravdu, keď sa obával prijatia spoločnej meny EÚ, eura, bez toho, aby za ňu prevzala zodpovednosť centrálna vláda, ktorá by ju prenechala Európskej centrálnej banke (ECB). Kríza eurozóny ohrozila ekonomiky EÚ a vystupňovala napätie medzi jej členskými štátmi a najmä medzi ECB a Bruselom, sídlom hlavných inštitúcií EÚ. Masívne úsporné opatrenia, ktoré Brusel zaviedol v národných ekonomikách členských štátov EÚ s cieľom riešiť krízu, zasiahli vrecká mnohých bežných občanov a vyzdvihli moc zväčša nezodpovedných „vzdialených technokratov“, ktorí rozhodujú (často škodlivo) o ich každodennom živote. Riešenie utečeneckej krízy zo strany EÚ z roku 2015, ktoré umožnilo miliónom utečencov vstúpiť do krajín EÚ, tento pocit bezmocnosti u mnohých ešte zhoršilo. Už aj tak pochmúrne štruktúry sociálneho zabezpečenia sa pod rastúcim populačným tlakom ešte viac napínali a zloženie spoločností sa rýchlejšie menilo.

Nie je prekvapením, že reakcie ľudí na tieto krízy klesajúcej životnej úrovne a masívnych demografických a sociálnych zmien ohrozili jednotu EÚ. Spojené kráľovstvo z EÚ vystúpilo po referende v roku 2016. Išlo o prvý prípad, keď členský štát opustil úniu. Hoci dôvody, prečo väčšina Britov podporila brexit, zostávajú sporné, chudoba, migrácia a suverenita boli nepochybne hlavnými faktormi. Druhý hlavný zdroj nejednoty pochádzal z vnútra samotnej EÚ, z takzvanej „novej Európy“ na „východe“, začlenenej v roku 2004. Pravicovo-populistické rebélie v Poľsku a Maďarsku získali v posledných rokoch obrovskú silu, ktorá podnietila nespokojnosť Maďarov a Poliakov s EÚ.

Nebezpečenstvo, ktoré tieto vzbury predstavujú pre jednotu EÚ, je pravdepodobne oveľa väčšie ako v prípade brexitu. Prinajmenšom v očiach mnohých v Bruseli tieto vzbury ohrozujú základné spoločné hodnoty európskej spoločnosti: liberalizmus, demokraciu, práva jednotlivca a politický pluralizmus.

Vládnuce strany v Poľsku (Právo a spravodlivosť) a v Maďarsku (Fidesz) predstavujú demokraticky zvolené vlády, ktoré sú všeobecne vnímané ako rozvracači liberálnej demokracie vo svojich krajinách, najmä znižovaním nezávislosti súdnictva v Poľsku a útokmi na politických

oponentov v Maďarsku. Líder Fideszu, premiér Viktor Orbán, výslovne vyhlásil, že je odhodlaný vytvoriť „kresťanskú neliberálnu demokraciu“. Podobne ako v prípade vízie Práva a spravodlivosti o tradičnej poľskej katolíckej spoločnosti je jasnejšie, čo tento program vylučuje, než čo zahŕňa. Ani jeden z režimov si neželá masovú migráciu nekresťanov, najmä moslimov, do svojej krajiny a ani jeden z nich nepodporuje sexuálne práva menšín – obe hlavné iniciatívy EÚ. Poľsko a Maďarsko sa snažia získať späť moc z Bruselu (s využitím miliárd eur z fondov EÚ), aby podporili národné a náboženské programy, ktoré sú v rozpore s nadnárodným a sekulárnym poriadkom EÚ. Patová situácia z roku 2004 v otázke uznania kresťanstva ako základu európskej civilizácie v preambule ústavy odráža tieto hlbšie problémy. Tie budú pravdepodobne pretrvávať.

Hirst mal vo svojej knihe málo miesta pre Poľsko, Maďarsko a východnú Európu, pretože, ako sám zažartoval, písal „najstručnejšie dejiny Európy“ a rozdelenie Poľska nebolo také dôležité ako renesancia. Nebolo, ale treba poznamenať, že poľsko-maďarská výzva voči EÚ mala zásadný význam pri formovaní novších európskych dejín. Rozdelenie Ukrajiny ruskou anexiou Krymu v roku 2014 spolu s možnosťou ďalšieho rozdelenia v dôsledku súčasnej vojny môže byť najnaliehavším problémom, ktorému bude Európa v najbližšej budúcnosti čeliť. Ak chceme ďalej posunúť Hirstove „najstručnejšie dejiny“ do súčasnosti, musíme vážnejšie zohľadniť „východ“. V skutočnosti by sme mali zväziť, čo tieto kategórie „východnej“ a „západnej“ Európy znamenajú dnes.

Hirstova „západná Európa“ *bola* Európa. Tvrdil, že vznikla počas stáročí konfliktov medzi malými mocnosťami, ktoré svoj pôvod odvodzovali od splynutia gréckeho, rímskeho a germánskeho sveta. Králi vládli, ale nikdy nie absolutisticky. Spoliehali sa na šľachtu, ktorá ich podporovala výberom daní a poskytovaním vojsk na obranu vlastných kráľovstiev proti iným kráľom, ktorým však mohla šľachta prisľúbiť vernosť. Neustále konflikty medzi kráľmi a ich vzťahy so šľachtou vytvorili konkurenčný a kooperatívny základ politických štruktúr, ktorým pomohla reformácia a osvietenstvo a ktoré vytvorili – a nakoniec aj

charakterizovali – väčšinu toho, čo mnohí ľudia chápu ako „modernú“ Európu. Túto Európu tvorili národné štáty vedené zastupiteľskými demokraciami, ktoré sa riadili princípmi právneho štátu a právne chránenými právami jednotlivca.

Hirstova „východná Európa“ sa viac podobala Ázii ako západnej Európe. Tvorili ju implicitne Byzantská, Ruská a Osmanská ríša, spravované prevažne absolutistickými panovníkmi, ktorí pri absencii vzájomných vojen a menšej závislosti od šľachty mali menšiu motiváciu modernizovať svoje kráľovstvá a deliť sa o moc v nich. „Východ“ sa sformoval z iného základu, ktorý vytvoril spoločnosť východnej Európy. Mal menší úžitok z veľkých intelektuálnych hnutí Západu a z „moderného“ spoločenského, hospodárskeho a politického rozvoja, ktorý zrodili, čím si vyslúžil povest „zaostaleho“.

Túto vnímanú dichotómiu medzi „moderným“ Západom a „zaostalým“ Východom by sme nemali zavrňovať len preto, že je historicky sporná. V „zaostalej“ (t. j. vidieckej) východnej Európe sa nachádzali niektoré z najväčších priemyselných regiónov 19. storočia.* Mnohí odborníci dnes chápu túto dichotómiu nie ako nevyhnutný historický vývoj, ale ako výtvor osvietených mysliteľov, ktorí si predstavovali svoju západnú Európu ako „modernú“ tým, že si jej protiklad predstavovali v „zaostalej“ východnej Európe.** Táto dichotómia zostáva napriek svojim nepresnostiam dôležitá, pretože naďalej preniká do európskeho myslenia o tom, čo je Európa a najmä kde sa končí. Názory úradníkov EÚ v Bruseli, ktorí donekonečna hovoria o „väčšej Európe“, teda o EÚ s väčším počtom členov v jednotnejšom nadnárodnom orgáne, sú často v rozpore s názormi politikov v národných hlavných mestách západnej Európy, ktorí vidia veci inak. Popri všetkých formálnych diskusiách a byrokratických procesoch spojených s integráciou východoeurópskych krajín, ako je Ukrajina alebo krajiny západného Balkánu, do EÚ sa na ne pozerá ako na krajiny mimo Európy alebo vzhľadom na ich

* Norman Davies: *Europe East and West* (London: Jonathan Cape, 2006), 16.

** Larry Wolff: „Voltaire’s Public and the Idea of Eastern Europe: Toward a Literary Sociology of Continental Division“, *Slavic Review* 54, č. 4, 1995.

históriu ako na krajiny, ktoré ešte nie sú „dostatočne“ európske na to, aby sa stali plnohodnotnými členmi EÚ.

Kritériá, ktoré Hirst uviedol ako základné charakteristiky moderných západných štátov – vláda zákona, práva jednotlivca – sa nepovažujú za elementárne pre východnú Európu. Napriek tomu sú meradlom „európskosti“ východných krajín a ich kandidatúry na členstvo. Podľa európskych optimistov je úspešná expanzia na východ od roku 2004 dôkazom potenciálu prekonať toto rozdelenie medzi Východom a Západom.* Podľa cynikov poľsko-maďarská výzva voči EÚ, ktorá často odmieta tieto kritériá, tento optimizmus zmiernuje. Skúsenosti s Ukrajinou medzi prvou ruskou inváziou v roku 2014 a ďalšou v roku 2022, keď počiatkový entuziazmus EÚ ohľadom ukrajinského členstva rýchlo narazil na realitu prístupovej politiky, pre cynikov potvrdzujú, že pri každom pokroku týchto krajín sa cieľové body posúvajú dopredu. Severné Macedónsko čakalo sedemnášť rokov, od roku 2005 do roku 2022, kým prešlo od štatútu kandidáta ku skutočným rokovaniam o vstupe do EÚ. Existuje mnoho dôvodov, prečo krajina musela čakať tak dlho – jej susedia vetovali jej vstup, čo odráža hlbšiu zložitost' balkánskej politiky. Macedónsko však stále nemá veľké vyhliadky na získanie plného členstva v dohľadnej dobe – alebo možno nikdy. Medzi veľkými krajinami EÚ neexistuje rozhodujúci jednotný tlak na podporu jeho vstupu alebo na iné „zložité“ prípady, čo obmedzuje európsku budúcnosť východnej Európy na západné vnímanie historickej „zaostalosti“.

Tieto otázky o tom, kde sa Európa začína a končí, aká veľká by mala byť EÚ a kto je Európan alebo aspoň „dobrý“ Európan, ktoré sú už dlho predmetom nekonečných diskusií európskych odborníkov a komentátorov EÚ, teraz nadobudli hrozivé dôsledky v súvislosti s vojnou Ruska proti Ukrajine, najmä po totálnej invázii Ruska do krajiny vo februári 2022. Táto invázia predstavuje najväčšiu skúšku jednoty EÚ od jej

---

* Brigid Laffan: „The next European century? Europe in global politics in the twenty-first century“, *Journal of Contemporary European Research* 14, č. 4, 2018.

existenčných kríz v druhom desaťročí 21. storočia, ktorá si vynucuje zásadné prehodnotenie týchto otázok, ako aj axiómy EÚ, že svojou integračnou a kooperačnou politikou vytlačila konflikty národných štátov v Európe, a to aj voči Rusku. EÚ túto axiómu rýchlo prehodnotila, keď na Ukrajinu vtrhlo približne 150 000 ruských vojakov. Putin zopakoval Hitlerovo nepodložené zdôvodnenie invázie do Československa na ochranu sudetských Nemcov v roku 1938, keď inváziu okrem iného pripísal zastaveniu „genocídy“ rusky hovoriacich ľudí v Donbase. V čase, keď tisíce ukrajinských civilistov hynú pod paľbou ruských zbraní, je Ukrajina všeobecne vnímaná ako obranca nielen seba, ale aj demokracie a európskych hodnôt pred barbarstvom Ruska Vladimira Putina. Tento moment je veľmi odlišný od počiatočnej invázie „zástupných jednotiek“ do Donbasu v roku 2014, ktorá umožnila Rusku poprieť svoju vojnu proti Ukrajine a poskytla európskym lídrom zámienuku vyhnúť sa priamej konfrontácii s Ruskom. V roku 2022 takmer zo dňa na deň začala EÚ hovoriť o Ukrajine nie ako o „výchoď“, ale ako o novej európskej hranici proti novému „výchoď“ Putinovho barbarstva, teraz pod vedením pevne proeurópskej, ľudovo zvolenej vlády prezidenta Volodymyra Zelenského. Český premiér Petr Fiala zdôraznil: „Ukrajinci bojujú aj za nás.“* Nemecký kancelár Olaf Scholz dedukoval, že „nás“ znamená EÚ. Tvrdil, že prípad Ukrajiny odráža základný princíp, na ktorom bola EÚ založená, že poriadok založený na pravidlách by mal prevládať nad princípom „moc vytvára právo“, ktorý je zodpovedný za katastrofy v európskych dejinách.

Podstatou tejto otázky je, či môže moc prevládať nad právom. Či dovoľíme Putinovi vrátiť čas do 19. storočia a do obdobia veľmoci. Alebo či máme na to, aby sme vojnových štváčov, ako je Putin, udržali na uzde.**

Nemecko konalo presne tak, keď zrušilo svoje desaťročia trvajúce obmedzenia na poskytovanie vojenskej pomoci iným krajinám

---

* Stefan Auer: *European Disunion: Democracy, Sovereignty and the Politics of Emergency* (C. Hurst & Co. Publishers, 2022), 193.

** Ibid., 189 – 90.

a pridalo sa k miliardovým dodávkam zbraní EÚ a USA, ktoré poskytlo Ukrajine na jej obranu. V júni 2022 sa všetci lídri členských štátov EÚ štátov zrejme zhodli na tomto záväzku „práva“ a podporili odporúčanie Európskej komisie jednomyselne podporiť ukrajinskú kandidatúru na členstvo v EÚ. Je možné, že:

teraz sa EÚ podarilo rozhodne prelomiť starý model [od roku 2014], v ktorom urobila dosť pre to, aby posilnila motiváciu Ukrajincov bojovať za demokraciu a národnú nezávislosť, a zároveň im poskytla dostatočnú podporu, ktorá im umožnila vzdorovať Rusku.*

Bezprecedentná úroveň vojenskej, finančnej a inej podpory Ukrajiny môže vyvrcholiť v toľko diskutovanom európsko-americkom „Marshallovom pláne pre Ukrajinu“, ktorý obnoví krajinu rovnakým spôsobom, ako pôvodný Marshallov plán obnovil západnú Európu po druhej svetovej vojne a pomohol jej dosiahnuť povojnovú prosperitu. Ak táto pokračujúca podpora pre Ukrajinu prelomí starý model z roku 2014, EÚ a Ukrajina by mohli vyjsť z vojny ako silnejšie a jednotnejšie subjekty, ako to bolo v prípade EÚ (podľa optimistov), ktorú posilnili krízy v druhom desaťročí 21. storočia.** Mohla by sa Ukrajina ako člen EÚ posunúť z obraznej na skutočnú novú hranicu proti „východu“ Putinovho Ruska, ako si to teraz želá väčšina Ukrajincov a mnohí Európania? Nepotlačila Putinova vojna na samotnej Ukrajine svojím bezhlavým bombardovaním Ukrajincov viac smerom k Európe, najmä na východe Ukrajiny, kde sa v dôsledku toho oslabili tradične silné sympatie a kultúrne väzby na Rusko?

To všetko sa môže stať, ako väčšina ľudí v čase písania tohto článku dúfa, ak by na Ukrajine zavládla nejaká spravodlivosť. Ak tento doslov zakončíme podobne optimisticky, ako zakončil Hirst svoju knihu, mali by sme ho rovnako kvalifikovať. Začína byť jasné, že podpora EÚ Ukrajine

---

* Ibid., 190.

** E. Jones, R. D. Kelemen a S. Meunier: „Failing Forward? Crises and Patterns of European Integration“, *Journal of European Public Policy* 28, č. 10, 2021.

môže ohroziť rozpad samotnej jednoty medzi členskými štátmi, ktorá inšpiruje jej súčasnú solidaritu. Masívne hospodárske sankcie EÚ voči Rusku poškodzujú aj jej ekonomiky. Zákaz EÚ na dovoz väčšiny ruskej ropy a plynu, ktoré zásobujú veľkú časť hospodárstva EÚ, bol prijatý skôr, ako sa podarilo nájsť náhradné zdroje, čo viedlo k prudkému nárastu cien energií a zhoršeniu inflácie. Maďarsko sa už z tohto všeobecného zákazu vymanilo, aby pokračovalo v záväzku nakupovať ruské fosilne palivá. Nehovoriac o miliardách eur potrebných na podporu viac ako piatich miliónov ukrajinských utečencov, ktorí sú stále vysídlení v krajinách EÚ v dôsledku vojny. Podpora Ukrajiny sa potom môže rozpadnúť na tých istých zlomových líniah ako kríza eurozóny a migračná kríza v druhom desaťročí 21. storočia. Oslabenie je pravdepodobné, keď sa konflikt predĺži a vojna sa zmení z existenčného konfliktu pre Ukrajinu na opotrebovávajúcu vojnu – Ukrajina sa nebude brániť pred totálnou inváziou, ale začne protiútoky na oslobodenie východných území, ktoré sú sporné od prvej ruskej invázie v roku 2014. Ak bola malá pravdepodobnosť, že USA a NATO poskytnú svoje jednotky na obranu Ukrajiny proti Rusku, teraz je to menej pravdepodobné. Vzniká teda nový vzorec v správaní EÚ voči Ukrajine a Rusku, keď jej podpora Ukrajine pomáha vzdorovať Rusku, ale nie poraziť ho? Nemôže výsledné pokračovanie konfliktu ešte viac oslabiť Ukrajinu a schopnosť EÚ podporovať ju?

Tieto staré a nové vzorce, v rokoch 2014 a 2022, môžu byť napokon pozoruhodne podobné. Tak ako v roku 2022, aj v roku 2014, keď protesty Euromajdanu zvrhli proruskú Janukovyčovú vládu, bolo spočiatku veľa optimizmu, pokiaľ ide o budúcnosť Ukrajiny v Európe. Revolúciu, hoci sa pripravovala roky, vyvolalo rozhodnutie vlády dohodnúť sa na dohode o spolupráci s Ruskom namiesto s EÚ. Rusko na revolúciu reagovalo útokom na Ukrajinu prostredníctvom zástupných jednotiek v Donbase a anexiou Krymu. To podnietilo vlnu ukrajinského vlastenectva, ktorá posilnila optimizmus v súvislosti s vymanením sa zo sovietskeho/ruského tieňa do „svetla“ Európy. Zdá sa, že tento optimizmus mnohí v Bruseli opätovali, súdiac podľa ich pozitívnych vyhlásení o podpore členstva Ukrajiny v EÚ. Bol to zvláštny moment, no

nie preto, že by snaha o európsku integráciu bola na Ukrajine nová, ani preto, že EÚ sa predtým o nej pozitívne nevyjadrila. Oranžová revolúcia na Ukrajine v roku 2005 bola v tomto ohľade prelomovým momentom. Bolo to zvláštne, pretože mne a mnohým ďalším v uliciach Kyjeva sa zdalo, že cynizmus, ktorý tak veľmi zaťažoval ukrajinský postoj k politike, zmizol spolu s cynizmom Bruselu voči vhodnosti Ukrajiny ako člena EÚ.* Uprostred krízy eurozóny, keď jednota EÚ ochabovala a medzi obyvateľmi jednotlivých krajín rástla podpora odchodu z EÚ, mnohých v Bruseli inšpirovali Ukrajinci vyvesujúci vlajky EÚ, bojujúci a v niektorých prípadoch aj umierajúci v uliciach Kyjeva pod palbou Janukovyčovej vlády, aby sa pripojili k Európe.

Cynizmus sa však čoskoro vrátil a optimizmus na Ukrajine a v EÚ ochabol, keď vojna zaťažila ukrajinskú ekonomiku a širšiu spoločnosť a Európa stratila záujem podporovať Ukrajinu pri oslobodzovaní Krymu a jej regiónu Donbas po roku 2014. EÚ potom postupne zmierňovala svoje sankcie voči Rusku a do veľkej miery sa vrátila k zvyčajnému fungovaniu. Uzavretie dohody o plynovode Nord Stream 2 medzi nemeckou kancelárkou Angelou Merkel a Putinom výrazne zvýšilo závislosť Nemecka od Ruska v oblasti dodávok plynu. Presmerovaním ruských plynovodov do Európy okolo Ukrajiny zároveň zanikla strategická schopnosť Ukrajiny prerušiť tok plynu v reakcii na ruskú agresiu, keď pokračovala v boji proti Rusku v Donbase.** V predvečer totálnej ruskej invázie vo februári 2022 sa ukázalo, že ekonomické a strategické vzťahy EÚ s Ruskom sú dôležitejšie ako podpora Ukrajiny. Tieto ústupky pravdepodobne povzbudili prezidenta Putina k útoku na Ukrajinu, pričom zrejme predpokladal, že Európa bude v tejto politike pokračovať.

---

* Rôzne ukrajinské a európske úvahy o historickom význame Euromajdanu pre vzťah Ukrajiny k EÚ a Európe v širšom zmysle, pozri Michail Minakov: „The Significance of Euromaidan for Ukraine and Europe“, *Focus Ukraine*, Kennan Institute, wilsoncenter.org/blog-post/thesignificance-euromaidan-for-ukraine-and-europe.

** Súčasná nemecká vláda pozastavila projekt ako súčasť balíka sankcií voči Rusku v reakcii na Putinovu inváziu na Ukrajinu.

Aktuálnou kľúčovou výzvou pre Európu je narušiť Putinove kalkuácie. Musí nejakým spôsobom vyvážiť podporu boja Ukrajiny proti Rusku a zároveň prípadne sprostredkovať dohodu medzi stranami ako spôsob, ako začať obnovovať kooperatívny a integračný rámec udržiavania mieru, ktorý praktizovala celé desaťročia. Európa teraz musí bojovať za mier. Je to neuveriteľne náročná výzva. Hirstova kniha poskytuje všetky dôvody veriť, že Európa ju môže vyriešiť, najmä na základe historického zmyslu pre „európsky zázrak“ – ako sa dostala k dominancii vo svete prostredníctvom a niekedy aj v dôsledku svojich katastrof. Európski optimisti súhlasia s Hirstom, keď tvrdia, že EÚ a Európa v širšom zmysle „zlyháva vpred“.** EÚ prešla existenčnými krízami v druhom desaťročí 21. storočia, pričom zostala neporušená a vyšla z nich „ešte silnejšia“. Podobne ako spor o ústavu EÚ v roku 2004 sa hlboké problémy európskej histórie rozplietajú pred našimi očami a zväzujú budúcnosť Európy do nových uzlov. Dúfajme, že ich Európania dokážu rozviazať.

FILIP SLAVESKI
Canberra, júl 2022

Filip Slaveski, PhD. je profesor moderných európskych dejín na Austrálskej národnej univerzite a autor kníh *Obnova Ukrajiny po druhej svetovej vojne* (Remaking Ukraine after WWII) a *Sovietska okupácia Nemecka* (The Soviet Occupation of Germany).

---

* Koncept „zlyhania vpred“ zahŕňa bolestivý cyklus krízy, po ktorom nasleduje postupná reforma, ktorá vedie k hlbšej integrácii.

** Jones, Kelemen a Meunier: „Failing Forward?“